

Zelnik József

Az Éden migránsai*

Krétarajzok a modernitás gnoszticista metakánonjának barlangfalára

**„És most – így sóhajt fel Ádám –,
újra meg kell próbálnunk
felfedezni, miféle világ is ez,
és vajh miért küldettünk ide.”**

Nathaniel Hawthorne: *Az Új Ádám és Éva*

■ 1889. november 20-án a Vigadóban mutatta be Mahler *I. szimfóniáját*, a *Titánt*. Ez valójában egy korát messze megelőző posztmodern mű volt, meg is bukott. Hosszú időnek kellett eltelnie – majdnem száz évnek –, hogy győztesen bevonuljon ez a mű a zenei befogadás kánonrendszerébe, és végleg csak akkor sikerült, amikor a textus felett a kontextus vette át a hatalmat, mint posztmodern álláspont. Akkor a darab eredetileg kicsúfolt tulajdonságait – formátlanságát, giccsbe hajló banális hangzásait – elkezdték ünnepele. Erre a helyzetre példaképpen jellemző, amikor a 2011-es Mahler-ünnepen a Budapesti Fesztiválzenekar Fischer Iván vezényletével előadta az *I. szimfóniát*. Ezzel a mű megérkezett a kor kánonjának elfogadó „szép tó – tiszta tó” vizére, azzal az ígérettel, hogy már örökké ott lubickolhat.

Az ingyenc vájtfülűek megbocsájtották a mű banalitását, azt, hogy a szimfónia III. tételéből kihallható Jerry Bock által híressé tett *Hegedűs a háztetőn*ének („Ha én gazdag lennék”) paródiája (Fischer Iván ezt hangsúlyozta is), és Verdi *Don Carlos*ának haldoklási jelenete. Mitől van az, hogy a cinikus és gúnyos posztmodern ilyen könnyedén beemel a kánonba egy ilyen „zavaros” művet? Milyen metakánon mozoghat a háttérben, ami bizonyos esetekben ilyen megengedő, más esetekben könyörtelesen elutasító?

Mahler 1909-ben ezt írta Bruno Valternek: „Égően fájó felfedezés kristályosodik ki bennem. Miféle világ az, mely ilyen hangzatokat és alakzatokat tükröz? Az olyasmi, mint a gyászinduló és a nyomában kitörő vihar, a teremtő ellen emelt vádnak tetszik?” Mivel zseni volt, ő már akkor megsejtette – amire mi lassan döbbenünk rá –,

hogy a mű végén az a groteszk gyászinduló mit gyászol.

Mahler zenéjét a XIX. századelőn alkotó Jean Paulnak (láz)álomszerű műve, a *Titán* ihlette, amely a romantika egyik meghatározó alkotása volt. A romantika (lidérc) fényes lázadás volt a harmónia, a rend, az egyensúly és a racionalitás ellen is. Ezek az értékek még a klasszicizmus alapértékei voltak. Valójában a romantika igazán nem is a klasszicizmus, hanem ezen értékek ellen lázadt.

A romantikát elvarázsolta és meg is béklyózta a Gonosz jelensége Fausttól Frankensteinig. Minden érdekelte, ami rejtélyes és rémítő, bizarr és beteges. Az ördög és az angyal között táncolt. Ördöge Frankenstein, az ember teremtette rémlény, ahogy azt a zseniális Mary Wollstonecraft Shelley a *Frankenstein, avagy a modern Prométheusz* című regényében képzeletünk remegő vásznára festette. A romantika angyala Caspar Hauser, a rejtelmes gyermek, „Európa gyermeke” és Rudolf Steiner szerint „Európa szentje”. Az okkult úgy villódzott a romantika körül, mint ufójelenségnek vélt káprázatok az atomerőművek terében. Ez egy végsőkéig felfokozott életérzést diktált, és ehhez ráadásul olyan zsenik szakácskodtak, kotyvasztottak, varázsoztak abban a Zeitgestkonyhában, mint Goethe, Novalis, Jean Paul, Hölderlin, Schlegel, Schelling és a többi öntörvényű és lázas zseni. Ekkor élt a létezésben magukat leginkább lázadásként megülő angyalok apostola, William Blake is. Ekkora csapat a történelemben még soha nem szolgálta együtt a lázadás szellemét. Hozzájuk képest a Marxtól Leninig és Hitlerig tartó epigonok csak vulgarizálni tudták a lázadást, ráadásul valójában dekadensen. Ugyebár *décadent*, vagyis a süllyedés mocsárszemetével együtt.

A romantika volt az a kor, amelyik bűvészinaként megidézte azokat az eretnek paradoxonokat, amelyek aztán a modernséget elbűvölték és végképpen elcsábították. A kezdetek nagy mestere éppen Jean Paul volt, aki élvezettel kószált a nihilizmus eléggé rémítő vadonjában, de még úgy, hogy látta annak szellemi és morális veszélyeit

is. Ő még nem volt az „Isten halott”-mozgalom tagja. Így nem véletlen, hogy Schiller az ő pártjára áll, valójában még Goethével szemben is. Goethe hübrisze – Werther szavaival – így tornázik Isten ellen: „Visszatérek saját magamba, és egy világot találok.” Többen észreveszik, hogy ez nem egy szeplőtelen gondolat. Clemens Brentano így replikázik: „Aki önmagamhoz irányít, megöl.” Jean Paul *Az esztétika előiskolája* című művében ezt így fejt ki: „A jelenlegi korszellem törvény nélküli önkényességéből, mely én-megszállottan inkább megsemmisíti a világot és a világmindenséget, csak hogy szabad játékteret ürítsen ki magának a semmiben, az következik [...] hogy a természet utánzásáról és tanulmányozásáról nem beszélhet másként, csakis megvetéssel.”

Érdeemes megnéznünk, mi ez a démonikus szellem, amely korszellemmé (Zeitgeist) formálja a teremtett világ megvetését prométheuszi és mefisztói féktelen tehetséggel. Ráadásul valami fantasztikusan hatékony formát találva hozzá, ami a „szövetségregény”. A XVIII. század vége ennek a műfajnak a virágkora: szó szerint százszámra jelennek meg az ilyen művek, amelyek méltán vindikálják maguknak azt a jogot, hogy ők a mára elburjánzott láz-álm-igazság tartalmú összeesküvés-elméletek ősei, valódi kánonteremtői. Nem lehetett regényt írni úgy, hogy ne lettek volna benne rejtélyes titkos társaságok, precízen, cizelláltan megtervezett összeesküvések, világrontó, összefonódó kapcsolatok, amiket ott még többnyire föloldott a művekben a szerelmi ármányok mozgása. A szerelem, mint Nagy Összeesküvés, ami többnyire az esküig tartott, mert az együttélés leplezi le legjobban a nagy összeesküvéseket. Lehet, hogy ezért kellene együtt élni békében szabadkőművesekkel, zsidókkal, cigányokkal, mohamedánokkal és mindenféle másokkal, persze kölcsönös tiszteletben, ha lehet. Ha nem lehet, maradnak az összeesküvések és az őket generáló elméletek.

Olyan vágott termék volt a „szövetségregény”, hogy a klasszikusok sem kerülhették el. Elég, ha Schiller *A szellemlátó*, Goethe *Wilhelm Meister*, Jean Paul *Titán*, vagy Achim von Arnim *A korona őrei* stb. művére utalunk, és hozzáfűzhetjük, hogy népszerűségük – és persze esztétikai színvonaluk – messze felülmúlta Dan Brown mai csacskaságait, összeesküvés-regényeit.

Kérdésünk tehát az, hogy mi kezdte el mozgatni a romantikában azt a kánont, amely fölépítette a modernség egzisztencialista-nihilista szellemi kánon-katedrálisát,

ilyen birodalmian rideg formában. Vagy még egyszer adjunk hangot annak a feltételezésünknek, hogy a modernség kánonja(i) mögött egy ontologikus metakánon működik?

1991-ben Chicagóban gyanús körülmények között meggyilkolták a román származású Ioan P. Culianut, aki Mircea Eliade tanítványa és kongeniális munkatársa volt. Valódi tudós volt, látnoki képességekkel. 1985-ben írt egy revelatív és provokatív utószót a Jacob Taubes által szerkesztett *Gnosis and Politik* című könyvhöz. Írásának a címe *The Gnostic Revenge. Gnosticism and Romantic Literature*.

Boucicaut Mester:
Ádám és Éva
története
De Casibus Virorum
Illustrium, részlet
XV. század

Szemléletesen kifejti, mit ért a gnosztikus szellem bosszúján, és azt a romantika irodalmát elemezve mutatja be. Bevezetésében felvázolja, mit gondol a „gnosztikus reváns”-ról. Elmeséli, hogy ő sokáig azt hitte, hogy a gnosztikus gnózis, tehát a gnoszticizmus csak egy korai fejezet volt a nyugati gondolkodás történetében. Bevallja, hogy naiv volt, de azóta sok megvilágosító tanulmány – köztük itt

meg nem nevezve nyilván főleg Voegelin és Hans Jonas – hatására megértette, hogy az ellenkezője az igaz, vagyis az, hogy a Nyugat gondolkodása és működése csak egy fejezet a gnosztikus gnózis történetében. És itt egy elképesztő felsorolásba kezd: nemcsak az antik gnózis volt gnosztikus, hanem a korai keresztény szerzők és a neoplatonikusok is, továbbá a reformáció, a kommunizmus, a náciizmus, a liberalizmus, az egzisztencializmus és a pszichoanalízis, valamint a modern biológia szintén gnosztikus. Majd sorolja a modern irodalmi kánon sztárjait: Blake, Yeats, Kafka, Rilke, Proust, Joyce, Musil, Hesse és Thomas Mann is gnosztikus volt. Eme megdöbbentő sorozat után magát igazolva állítja még, hogy a gnózis leghitelesebb elemzőitől azt tanulta, hogy a tudomány és a babona is gnosztikus, hogy a baloldali és a jobboldali elképzelés is gnosztikus, és az Hegel, Marx, Freud és Jung is.

Természetesen ezen illusztris és túlterhelt felsorolás után maga Culianu is rádöbben, hogy a gnosztikus szó elkezdte „beteg-jel”-ként működtetni a róla való gondolkodást...

Anélkül, hogy most itt mélyebben belemennénk a gnoszticizmus meghatározásának napjainkra kiterjedélyesedett vitáiba, érdemes elfogadnunk azt az elképzelést, hogy a romantika villódzó sokszínűsége, vagy – ahogy Schlegel mondta – a „feloldhatatlan ellentmondásokban való gyönyörködése” mögött olyan szellemi erő munkált, amely valamiféle ősnihilizmus szellemi humuszából táplálkozott. Úgy vélem, hogy itt nem egy tudatos, előre elhatározott ideológia működtette a szellemi mozgást, hanem talán egy tapogatózó tudás-archeológia, tudatalatti burjánzások, zseniális megsejtések (főleg Goethénél) és az agy látomásos működésének revelációi. Mai divatos szóhasználatlal élve: itt valójában „csak” egy program hekkelt meg egy másik programot, tudatos irányítás nélkül. Ezt azért is gondolhatjuk így, mert a romantika burjánzó mitológiáfüzéréből hiányzik a gnoszticizmus ultrakozmikus transzcendenciája. Hiányzik ez még az egyik legtudatosabb mű, Shelley *A megszábadított Prométheuszából* is. A Schlegel által az „egyetemesség haladó költészetének” (progressive Universalpoesie) nevezett szellemi áramlat „csak” a művész teljes szellemi szabadságát deklarálta, az egyéniség kultuszát és annak legfelsőbb fokát, a zsenielméletet, miszerint a zseninek szabadnak kell lennie mindenféle kötöttségtől. Ezt működtette egy felfokozott életérzés, végzetes szenvedélyek igazolása, eluralkodó szubjektivizmus, az irreális világban való szabad csapongás, amit a magyar romantika elméletírói oly szép kétértelműséggel „tündérezésnek” neveztek. Csak hát, aki tündérekkel hál, az esetleg Pokollal ébred. Legalábbis abban az értelemben, ahogy Kierkegaard be-

szél róla: „magam vagyok a pokol”. A romantika méltó rá, hogy egyszer valaki kifejtse általa a hübrisz „teológiáját”.

A romantika „poklára” a legradikálisabban Hans Jonas hívta fel a figyelmet. Szerinte amíg a gnosztikus nihilizmus ellenezte a földi világot, mivel egy olyan hatalmi rendszernek tartotta azt, amely távol tartja az embert az eredetétől és igazi jelentőségétől, addig a romantikus nihilizmus pusztán abból a nihilizmusból fakad, amely ellenzi a transzcendenciát, és üdvözli a pusztulást. Az elképzelés alapfeltevése, hogy „ezt a világot nem lehet megmenteni”. Ebben a vonatkozásban az aktív romantikus nihilizmus sokkal radikálisabb nézet, mint a gnosztikus kozmoszellenesség. Amíg a gnoszticizmus a hagyományos metafizika „súlyosbodását” képviselte – lásd a kozmosz- és test-börtönnek azért kell megsemmisülnie, hogy (újra) istenné váljunk –, addig a romantikus nihilizmus a metafizika elpusztítására törekedett. Közbevetőleg megjegyezhetjük, hogy innen nézve nem véletlen, hogy a marxista–ateista–szocialista realizmus szívesen kipurgált a forradalmi romantika udvarában.

Talán nem túlzás, hogy a romantika világidegenség-képe igazi salto mortale volt az európai szellem porondján. Ezt a létszemléletet talán legmélyebben a testi hibájából adódóan szerencsétlen sorsú, s így érthetően pesszimista világszemléletű itáliai zseni, Giacomo Leopardi fejezte ki. Szerinte a ráció nem képes rá, hogy motivációt adjon az embernek arra, hogy egy romlott világban folytassa létezését. Ebből pedig az következik, hogy ennek a világnak el kell pusztulnia. Ez az emberiség legmagasabb megvalósítható célja annak érdekében, hogy elkerülje azt, hogy rabszolgasorban létezzen a végtelenségig. Ez azt jelenti, hogy az emberiség elindítja a saját pusztulását egy önmagában véve önpusztító rendszeren belül, azért, hogy felgyorsítsa ezt a folyamatot. Hogy felgyorsítsa a pusztítás folyamatát, és ezáltal hamarabb elérje azt a végső célt, ami felé az egész masinéria magától halad, mely nem más, mint az önmagától való megszabadulás.

A világidegenség eddig rejtőzködő „vallása” itt eljutott odáig, hogy nyíltan megfogalmazza tragikus apokaliptikus hitét, s ha már egyetlen isten sem hajlandó visszatérni, hogy beindítsa az apokalipszist, akkor ez a feladat is ránk, emberekre hárul. Ez az új apokaliptika hadüzenet Isten ellen, és haragfelhalmozás és bosszú az *Őszövetség*-ben megnevezett Isten ellen, aki miatt az *Éden migránsai* lettünk valami kellőképpen nem tisztázott ősbűn zavaros története miatt. Az *Éden migránsai* kifejezést a Jakab király-féle angol *Biblia* használja, az a *Biblia*, amelyik Shakespeare nyelvvel együtt és egy időben letette az angol nyelv újkori megformázásának alapjait.

A viláigdegenség addig rejtőzködő vallása szabad utat kapott az európai szellem átförmálására. Ezt a szabad utat a felvilágosodás nyitotta ki racionalizmusra hivatkozó vallásellenességével. Kezdetben fel sem ismerte – rajongótábora máig sem döbbsent rá –, hogy milyen urat szolgál, milyen (meta)kánon próbál általa felmagasodni Európa szellemi horizontjára.

Az emberi képzeletet az újkorban állandóan elcsábító, elvarázsoló lázadás szelleme magasra emelkedett a francia forradalom századában. Szinte minden jelentős gondolkodó elvarázsolatott. A kor divatos eszméje a hol burkolt, hol nyílt egyházellenesség, mely egyben az új kánon szülője lett. Az újnak olyan nyomása volt, hogy senkit nem érdekelt az az egyszerű tétel, hogy a kereszténység legnagyobb pillanataiban megtalálta a középutat a természet gnosztikus megvetése és pogány dicsőítése között. A „tiporjátok el a gyalázatost” harci eszméje minden józan ellenvetést maga alá gyűrt, így minden, ami, ha perverz, de zseniális volt, felszínre tört. A kor elfeledett zsenije volt Restif de La Bretonne. Eckhardt Sándor, a jelentős múlt századi frankofón irodalomtörténész azt mondta róla, hogy „perverz de zseniális”. Restif máig nem igazán elemzett, felmérhetetlen hatással volt az európai szellemi életre úgy, hogy irdatlan (több mint 200 kötetet kitevő), minden szempontból kihívó munkásságával, mint egy szellemi kultivátor fellazította az európai szellemi élet addig még valamennyire kötött talaját. Erotikus írásai miatt kortársai egyszerűen „a disznó”-nak becézték, de ezzel együtt ő volt kora talán legjobb szemű megfigyelője. Utópikus képzelete pedig felülmúlhatatlan. Verne is az ő köpönyegéből bújt ki. Restif – aki magát az evolúció partizánjának nevezte – megjósolta a termelőszövetkezeteket, a társadalombiztosítást, írt a mutáció elméletéről, megjósolta az autót, a rádiót, a repülőgépet, az atomenergiát, a bolygóközi űrutazást. Kora rajongott érte. Például Stendhal, Baudelaire és Schiller is hatása alá került. Goethe kérésére Humboldt is fölkereste a „kanális Rousseau-ját”. Paul Valéry többre tartotta, mint Rousseau-t. Adyra is nagy hatással volt, sajnos erre csak Bölöni György figyelt fel, és ő sem eléggé. Úgy tűnik, az újkori szellem Édenének migránsai, kimondva, kimondatlanul, ott rajzoltak Restif de la Bretonne fura alakja körül. Az ő *fausti* figurája példázza legtökéletesebben, hogy valójában milyen erők működtették a felvilágosodást és a belőle született, máig ható európai szellemi életet. Restif kinyilvánítottan és virulensen antiklerikális és antikeresztény volt. Az ő istene az Univerzum Nagy Építőmestere volt, aki egy a természettel és a világ rendjével, ahol nincs ördög és Pokol, és nincs Paradicsom sem, és a

lélek halhatatlansága nem más, mint merő fantázia. Így tehát az Éden migránsa, ha már nem talál vissza hozzá, akkor inkább felszámolja az Édent.

Erre a jól előkészített szellemi altalajra érkezett meg aztán kánonteremtő indulattal fokozatosan az új vallás, a viláigdegenség vallása. Elindul a gnózis mint negatív pszichológia kidolgozása.

Goethe *Faust*jában, amikor a szerelmes Margaréta ártatlanul felteszi Faustnak az egyáltalán nem ártatlan kérdést, hogy: „Az Istenben hiszel?”, Goethe felrajzolja az újkor általánossá váló állásfoglalását. Először egy lírai panteista magyarázkodásba kezd a Mindent-körülfogóról, majd így relativizál:

„Boldogság! Szív! Szeretet! Isten!
Én nem tudok rá
Nevet: minden az érzés,
A név hang és füst,
Az égi tűz körül gomolygó.”

Jung azt mondta a *Faust*ról, hogy egy alkímista dráma elejétől a végéig. Eme elmélet szerint Goethe itt akár egy régi-új liturgiát hirdet arról, hogy Isten valójában megnevezhetetlen, mert idegen Isten, nem a mi létezésünk része. Mi ebben a létezésben teremtődünk – akár istenné is – az általunk csiholt tűz (prométheuszi ellopott égi tűz) körül, és ha kimondjuk a teremtés hangját, lelkünk mint a füst felemelkedik. Az egész mű tényleg biztatja az embert az efféle jungi spekulációra, de itt valójában másról van szó. Hogy miről, azt talán legpontosabban Franz Rosenzweig – aki többször is felidézte ezt a jelenetet – fejtette meg.

Rosenzweig rámutat, hogy a neveket, a nyelvben kinyilatkoztatott neveket nem lehet relativizálni. Tehát Isten az Isten, és nem hang és füst. Ha az emberi közösség, a történelemben mozgó világ valamit egy és ugyanazon néven nevez, akkor az a név szent. Rosenzweig elismeri, hogy: „Az ember kivonhatja magát alóla, de akkor tudnia kell, hogy mit tesz.” A romantika után ez a kivonás-tudat lett az európai szellemi életet meghatározó véleménylégkör. Faust bizonytalankodó lázadásától, „barátságos” ördögi alkuitól a *Doktor Faustus* Adrian Leverkühnének nihilista művészeti magányáig, reménytelenségének jég-hideg közönyéig.

1991-ben Peter Sloterdijk és Thomas H. Macho egy fölöttébb érdekes kétkötetes művet szerkesztett össze. Ők úgy nevezték, hogy olvasókönyv. Címe: *Weltrevolution der Seele* (A lélek világforradalma). A gnóvizt (a gnosztikus gnóvizt) kívánták benne áttekinteni a késő antikvitástól a jelenkorig. Nag Hammadi gnosztikus leleteitől

– amiket 1946-ban találtak meg „véletlenül” – a keresztény Nyugat katasztrófájáig, amely 1945-ben ért egyelőre véget. Mi úgy is mondhatnánk, hogy a világuidegenség világvallásától az idegenné tett világ drámájáig. Ha ezt a „fejlődés”-vonalat elfogadjuk, adódik a kérdés: Hogyan jutottunk ide? Mi volt az a pszichotörténeti háttértudás és tapasztalat, ami ezen az úton mozgott, erre a sínre lökte az európai szellemet, és végső soron kialakította azt a kánont, amely az elmúlt néhány száz évben eluralkodott az európai gondolkodásban? Ez a kánon hitelesít és mondja meg, hogy mi nem hiteles. A korai egyházatyákhoz hasonlóan, akik dühödten vetették el Marcion tételeit, s valójában vele szemben fogalmazták meg a kánont. Ahogy a Marcion-féle világkép illegalitásba vonult, és csak néha és halványan jelenik meg – mint a szorítókötetést átvérző seb –, a katolikus egyháztörténetben, eretnek utakon örök eretneké pecsételve, úgy él ma is a mélyben elfojtva néhány lázadó gondolat a jelenlegi kánon ellen. A jelenlegi kánon addig van uralmon, amíg fel nem tárják, hogy valójában miben gyökerezik, amíg fel nem tárják azt a lehetőséget, hogy egy metakánon minden ereje sűrűsödik össze benne, és hogy „világkép-nélküliségét” valójában az emberi szellem legradikálisabban pusztító világképe működteti. Ez a – ma még a szépirodalomtól Hollywoodig uralkodó – kánon az elmúlt évtizedekben rendkívüli nyomás alá került. Egyrészt belülről, mert saját kiüresedő szellemi tartalékai miatt egy sértett gnózis jeleit mutatja, másrészt rendkívüli szellemi teljesítményekkel kezdik feltárni a modernség gnosztikus alapú világuidegenségének gyökereit. Elég, ha az elmúlt évszázadból Eric Voegelin, Hans Jonas, Jacob Taubes, Giacomo Filoramo, Benjamin Lazier, Ioan P. Culianu, Peter Koslowski, és mások munkáira gondolunk.

Peter Sloterdijk világhírű német filozófus – aki Nietzschehez hasonlóan zseniális, provokatív szellem – a fentebb említett könyvhöz írt bevezetőjének azt a címet adta, hogy *A valódi tévtan*, s alcímként: *A világnélküliség világvallása*. Ebben a részben van egy rendkívül izgalmas fejezet a *Gnózis mint negatív pszichológia* címmel. Itt minden teketória nélkül kijelenti, hogy (a gnosztikus) gnózisban a metafizika pszichopatológiává és pneumopatológiává válik, mivel elidegenedési katasztrófaaként ábrázolja a lélek megjelenését a világban. A létbe vezető utat egy börtönlétbe való belezuhanásként értelmezi. Erre a „lét-élményre” épít fel egy negatív pszichológiát, amiben az ember a világ betege, a kozmosz korcsa, aki születése hátrányát teljes keserűségében átéli. Ennek ellenére azonban Sloterdijk mégis azt állítja, hogy nincs igaza Hans

Jonasnak, aki egyenesen párhuzamba állítja a modern egzisztencializmust az antik gnózissal. Sloterdijk itt figyelmen kívül hagyja, amit Hans Jonas a romantika nihilizmusáról írt. Ugyanis a gnoszticizmus ősnihilizmusa, továbbfejlődve a romantika transzcendenciát ellenző nihilizmusával végképp megalapozta késő modernitásunk világuidegenség-képét. Ebben a világképben „minden erkölcs átmenetivé válik”, ahogy Albert Camus írja Hegelt kritizálva, annak XIX. és XX. századi forradalmárokra gyakorolt amorális befolyását elemezve.

Jan Assmann *A kulturális emlékezet* című művében mélyen foglalkozik a kánon fogalmával. Megvilágítón pontos hasonlatában a kánont „háznak” nevezi. Elképzelése szerint a kánon „háza” két pilléren nyugszik. Az egyik, hogy az ember elfogadja és a „lét pásztoraként” megéli, hogy a világ észszerű és értelmes célok foglalata, amiből az adódik, hogy az általa megalkotott létkonstrukciónak kötelező érvényű alapelvekre kell épülnie. Az ilyen elvek szerint kialakuló kánon pontosan le tudja írni a társadalmat, s az így folyamatosan közvetített értékrenden keresztül megerősíti azt. De mi van akkor, ha az uralkodó kánon ezzel teljesen ellentétesen működik? A kánon azt sugallja, hogy nincs „ház”, amiben otthon érezheted magad, csak „börtön” van, amiben a kozmosz-idegenséged felmagasodik.

A ma uralkodó kánon ennek a világképnek a végpontjain babrál egyre idegbajosabban, s közben Mahler gyászinduló-paródiája szól a háttérből.

Az emberiség történetében van példa arra, hogy akár ez a nihilizmus is „továbbfejleszhető”. Ezt példázza az ind szánkhja és a jóga, ami a teremtés paradox teológiájának a feltárásával egyszerre értelmezi a láncra vert emberi lelket és a megszabadulására ösztönző erőket. Mai kánonfüggő kortársaink és még talán kritikus magunk számára is ez egy igen „széles” út, lehetne. Ezen az úton többen látni vélték Samuel Beckettet. Van azonban egy másik út, egy keskeny ösvény is.

Anna Yetman ausztrál filozófus szerint az emberi jeleniség nihilista meghatározásának problémája megoldható, ha észrevesszük, hogy a modernitás egy könnyecseppet jelent a mítosz és a teológia szövetségében.

Letörölhetjük-e már ezt a könnyecseppet?

JEGYZET

- * Részlet egy készülő, hasonló című könyvből, a jegyzeteket ott adom meg. Z. J.